

Кулуарний характер процедури укладання і затвердження шкільних програм, безумовно, позначився на загальному їх спрямуванні. З цього треба винести урок.

Нова якість продукту потребує нового типу процедури розробки, апробації і затвердження. Насамперед – публічність і максимальна прозорість. Зміст шкільної історичної освіти необхідно поставити під контроль громадськості. Остаточне рішення мають виносити фахівці, але кожен зацікавлений громадянин повинен мати можливість стежити за ходом визначення змісту шкільної освіти. Це обіцяє багато незручностей професіоналам, але цей шлях треба пройти. Всі стенограми засідань робочих груп, експертних комісій повинні публікуватися, ключові засідання мають транслюватися онлайн. Імена і титули усіх учасників процесу мають бути оприлюднені.

Історія – це не аморфне «минуле». Історія – це досвід боротьби. І саме цю істину слід доносити до нашої молоді.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ У СВІТЛІ ЗАВДАНЬ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Ніколаєнко Ольга

Шкільний курс історії, що має на меті формування громадянина України, повинен формувати історичну свідомість. Знання про минуле, зафіксоване в шкільних підручниках, почасти суперечить локальним чи індивідуальним версіям пам'яті, що може спричинити кризу ідентичності в учнів. Першість серед ієрархії ідентичностей належить громадянській, що базується на визнанні громадянських цінностей.

Ключові слова: історична пам'ять, шкільний курс історії, громадянська ідентичність.

2022 рік з розв'язаною росією широкомасштабною війною проти України став викликом не тільки для країни й людства, а і спричинив нову хвилю наукових дискусій, пов'язаних з історичною пам'яттю, історичною свідомістю, ідентичністю тощо. Переживання досвіду минулих поколінь спонукало гуманітаріїв до рефлексії над питанням самовизначення в соціумі, переосмислення своєї ролі у формуванні історичної свідомості та громадянської ідентичності.

Питання співвідношення історичного знання та історичної пам'яті турбує науковців протягом усіх років незалежності України. Питання співвідношення пам'яті та історичного знання в курсі шкільної історії постає в центрі наукових

зацікавлень К. Баханова, Я. Грицака, І. Гирича, П. Вербицької, О. Драч, Л. Зашкільняка, М. Мудрого, О. Удода, Л. Чупрія, Н. Яковенко та інших. Ці науковці працюють над питаннями, яким повинні бути принципи, зміст, дидактика історичної освіти в школі, що повинен містити шкільний підручник з історії, на які тенденції у викладанні історії в Європі повинні орієнтуватися вітчизняні вчителі і викладачі, щоб виховати громадянина України.

Мета цієї статті полягає у пошуку орієнтирів, якими можна примирити історичне знання й історичну пам'ять, її індивідуальні, регіональні і групові версії в процесі засвоєння історичних знань.

З цією метою визначимо завдання шкільної історичної освіти, складові формування історичної свідомості, проблеми співвідношення історичного знання і пам'яті, й чинники, від яких залежить їх співіснування у формуванні громадянської ідентичності.

Головним завданням історичної освіти в школі за Державним Стандартом загальної середньої освіти від 2011 р. є розвиток особистості учня, формування громадянина України, а компетентності, якими він оволодіє в процесі засвоєння шкільних курсів з історії, суспільствознавства, громадянської освіти повинні цьому сприяти [4].

Забезпечувати формування історичної свідомості учнів, що є підґрунтям громадянської ідентичності, повинен «розвиток історичного мислення, що ґрунтується на історичній пам'яті учнів та залученні їх до системи цінностей» [2, 66].

Середня школа закладає базові знання про історичний розвиток держави й народу, а інформація з медіа чи літератури, відвідування музеїв, участь у святах чи ритуалах формують яскраву й образну картину минулого. Учні старшої школи при вивченні подій новітньої історії стикаються ще з одним джерелом інформації, якому довіряють, – родинні спогади і перекази, що за Я. Ассманом становлять так звану комунікативну пам'ять [1, 52, 53]. Репрезентовані старшим поколіннями версії минулого, почасти не співпадають із трактуванням подій у підручнику чи викладеним учителем, що демонструє конфлікт індивідуальної чи колективної (групової, регіональної) пам'яті й офіційного дискурсу, про що неодноразово було написано в літературі [12, 7]. Як влучно висловив наслідки такої конфронтації Р. Стардлінг, у учнів, які отримують суперечливі свідчення першоджерел або їх різноманітне тлумачення, може виникнути «певний скептицизм щодо процесу історичного пізнання» [9, 23].

Щоб протидіяти недовірі до історичної науки і навчитись сприймати протилежні погляди на одні й ті ж явища, події, процеси, учні повинні бути підготовлені. Така підготовка до толерантності, до готовності чути, розуміти й розділяти інші погляди досягається на уроках історії ще в базовій середній школі. Багато-перспективний підхід, який подається Р. Стардлінгом, може стати дороговказом

для викладання історії. Вміння критично мислити, що обстоюється вітчизняним дослідником С. Терно, теж має значний освітній потенціал [10].

Виробити єдину модель історичного минулого наразі не уявляється можливим, про що свідчать дебати і дискусії науковців [14, 20]. Різноманітні версії минулого, що сприймаються академічними науковцями, вимагають певної адаптації для підліткової чи молодіжної аудиторії. І тут в нагоді стають поради європейських істориків, які напрацювали величезний досвід з узгодження різноманітних конфронтаційних питань у висвітленні спільного європейського минулого. Рекомендації щодо «Викладання історії в XXI ст. в Європі», прийняті радою Європи у 2001 р., являють собою підставовий програмовий документ, який має стати основоположним для вітчизняних вчителів, науковців, державних чиновників та інших інституцій та осіб, дотичних до викладання історії [8].

Вітчизняні науковці вже багато зробили для поступу на шляху творення національної ідентичності. Насамперед це стосується навчальних програм з історії в школі, які на сьогодні мають антропоцентричний вимір, а також дають можливість засвоїти компетентності, прописані в Державному стандарті завдяки залученню практичної складової у засвоєнні історичного матеріалу.

Не вщухають дебати щодо шкільних підручників історії, що є позитивним явищем і свідчить про громадську позицію науковців [15]. О. Удод обстоює провідне значення шкільного підручника з історії у формуванні історичної свідомості [11, 10–11]. На думку науковців, неупередженість, відкритість, толерантність викладу в шкільних підручниках історії може бути доповнена посібниками, що містять додаткові матеріали, витяги з джерел, біографії, амбівалентні погляди щодо тлумачення тих чи інших подій [14, 25]. Аналіз джерел (текстових, статистичних, візуальних, особових) допоможе школярам виявити багатогранність аналізу події. На такій основі, на думку П. Вербицької та Р. Стардлінга, можна пояснити суперечливість поглядів, трактувань, версій минулого [3, 8].

Однак текст підручника чи посібника може викликати аналітичні пошуки лише за умови вміння керівництва вчителя. Саме від вчителя залежить створення умов для пошукової роботи учнів, коментування суперечливих тверджень, пошук компромісних варіантів відповідей та їх рівноцінність. Фігура вчителя, його майстерність, відповідність принципам відкритості, толерантності, гуманізму залишається центральною в процесі набуття історичних знань [13, 49].

Вчитель на прикладах суперечливої інформації джерел, протиріч в аналізі й оцінці окремих історичних явищ, можливій амбівалентності трактування події з наукового погляду та її відображенням у пам'яті особи чи групи навчає критично мислити, всебічно і комплексно аналізувати події і процеси, не випускаючи наскрізної лінії такої освіти – виховати громадянина України. В Аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Політика історичної

пам'яті в контексті національної безпеки України» зазначено, що залишається актуальним така вибудова національної ідентичності, «що органічно поєднувала б у собі як політичні (громадянські), так і соціокультурні складові...» [7, 25].

Л. Нагорна пише про «цивілізаційну ідентичність», феномен причетності до надетнічної, наднаціональної спільності, де фокус уваги зосереджено на визнанні культурного розмаїття й взаєморозуміння [6, 312]. Громадянська ідентичність сьогодні передбачає визнання базових європейських цінностей: свободи, гідності, демократії, толерантності, справедливості [13]. Отже, можна погодитися з європейськими практиками, що історична освіта повинна формувати громадянську ідентичність жителів України, незалежно від їхньої національно-етнічної, гендерної, культурно-мовної чи регіонально-локальної ідентичності.

Джерела та література

1. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
2. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2005. 384 с.
3. Вербицька П. Сучасна історична дидактика: відповіді на суспільні виклики. *Проблеми дидактики історії*. 2014. Вип. 5. С. 3–11.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 (зі змінами у 2020 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text>
5. Драч О. Колективна пам'ять і національна історія у середній освіті України доби незалежності. *Київські історичні студії*. Вип. 9(2). С. 43–52.
6. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса, 2008. 405 с.
7. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019.
8. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи «Про викладання історії в ХХІ ст.. в Європі» Ухвалено від 31 жовтня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_729#Text
9. Стардлінг Р. Багаторакурсність у викладанні історії: посібник для вчителя. URL: <https://rm.coe.int/168049415>
10. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі історії): посібник для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
11. Удод О. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 8–13.

12. Удод О. Історична пам'ять в Україні та європейські цінності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. Вип. 15(2). С. 3–10.
13. Амельченко Н. А. Цінності об'єднаної Європи. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf
14. Чупрій Л. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 18–26.
15. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників з історії України / упоряд. Н. Яковенко. Київ: УІНП, 2008. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007398>

БОЇ ЗА УКРАЇНУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕДУМОВ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Терно Сергій, Турченко Галина

Агресія путінського режиму проти України розпочалася передусім ідеологічним наступом на українську ідентичність. З цією метою з приходом В. Януковича до влади був здійснений перегляд державних стандартів та навчальних програм з історії у 2011–2012 рр. Непомітно для громадськості були переглянуті програми з історії України. Наслідком роботи авторського колективу на чолі з членом-кореспондентом НАПН України О. Пометун став пропедевтичний курс історії України без України. На заваді повної й тихої «денацифікації» від лабораторії суспільствознавчої освіти НАПН України на чолі з О. Пометун стали українські громадські діячі та методисти, які привернули увагу суспільства до деструктивної діяльності «реформаторів» історичної освіти від Табачника.

Ключові слова: історія України, шкільний курс історії, сучасна російсько-українська війна.

Стадія повномасштабного військового вторгнення сучасної російсько-української війни почалася 24 лютого 2022 р. Однак, військова агресія рф проти України має свою передісторію на ідеологічному фронті. Одразу варто оговоритися, що поняття «ідеологія» часто таврується як спадок тоталітаризму. Однак таке «усічене» трактування поняття «ідеологія» виникло тому, що саме тоталітарні режими активно послуговувалися терміном «ідеологія» і навіть створювали відповідні формальні структури: ідеологічні відділи, політичну поліцію тощо. Якщо звернутися до визначення поняття «ідеологія», то стане очевидним, що ідеологія – це систематизована сукупність ідей, пов'язаних насамперед з певним розумінням суспільного життя, оцінкою його якості, перспектив його перетворен-